I.

Komunistická strana Československa v opozici a ilegalitě (1921–1945)

Revoluce nebo spolupráce? KSČ a otázka sjednocení levice před VII. kongresem Kominterny

Vítězslav Sommer

Dějiny levice jsou také dějinami rozkolů politických hnutí, dlouhou historií ideologických schizmat a neustálého přeskupování sil. Od počátků socialismu až dodnes je levá část politického spektra rozdělená na jednotlivé formální i neformální politické subjekty prosazující specifické verze levicové politiky. Na této skutečnosti by nebylo nic pozoruhodného, kdyby si socialistický politický program již od svých počátků nenárokoval univerzální platnost a působnost. Univerzalistickému charakteru socialistických idejí odpovídaly snahy o zformování globální politické síly, která by prosazovala program sociální emancipace v celosvětovém měřítku. Takovou ambici sdílely všechny internacionály, které v posledních dvou stoletích spatřily světlo světa. Otázka jednotné levice se stala velkým dilematem socialistických teoretiků, politiků i řadových přívrženců rozličných stran a hnutí.

Na základní otázku, proč je organizačně roztříštěn politický směr, jehož jednotlivé složky by se mohly shodnout na určitém minimálním programu, lze najít řadu relevantních odpovědí. V této studii se budu věnovat problematice socialistického sjednocení na konci první poloviny třicátých let v podmínkách meziválečného Československa a z perspektivy vývoje domácího komunismu. Budu vycházet ze situace KSČ, která se po několika letech izolace opatrně pokoušela vrátit do hlavního proudu československé politiky v době, kdy mezinárodní i vnitropolitický vývoj počal pracovat směrem k destrukci prvorepublikové formy demokracie i československého státu jako takového. V širší geografické perspektivě to byla také doba nástupu radikálně pravicových politických hnutí, která levici vnímala jako nepřátelskou entitu, jež nebude mít místo ve světě zařízeném podle fašistických či nacistických představ. Období vrcholící hospodářské krize, triumfujícího autoritářství a vyhrocených nacionálních vášní lze dnes chápat jako bod obratu, zakončení jedné epochy, jejíž počátky alespoň ve střední Evropě sahaly někam do poloviny 19. století. Tato studie se zaměří na jeden fragment tehdejší politické

Bolševismus6_tisk.indd 15 4.1.2012 0:06:34

reality, který však může mít velkou vypovídací hodnotu o místě československého komunismu v politických a společenských strukturách meziválečné republiky.

V první části studie se pokusím nastínit genezi teorie sociálfašismu v mezinárodním komunistickém hnutí. Tato pasáž líčí formování vlivného ideologického konceptu, jehož překonání mělo být ve zkoumaném období východiskem nové komunistické politiky. Poté se již budu zabývat počátky kritického vyrovnávání se československých komunistů s touto politickou doktrínou. Budu klást akcent na vnitrostranický vývoj a na počínající dialog s některými složkami československé levice. Výklad zahájím na jaře a v létě roku 1934, kdy komunistická strana zažila poslední výstřelky extrémního pojetí teorie sociálfašismu a zakončím jej v létě 1935, v období mezi parlamentními volbami a zahájením VII. kongresu Kominterny. Ten oficiálně schválil novou politickou linii, která se složitě rodila právě v měsících, jimiž se zabývá tato studie.[1]

Rozkol v sociální demokracii vrcholící založením KSČ v roce 1921 ukončil proces vzniku radikální levicové strany, která do československého prostředí vnesla myšlenky ruské bolševické revoluce. Prudkost konfliktu v sociální demokracii, zásadní rozdílnost politických programů a přirozená rivalita způsobily, že se KSČ a sociální demokracie proti sobě vyhranily jako dvojice nesmiřitelných soupeřů. Problém „rozkolu na levici" se v českém prostředí projevil v dosud nevídané podobě. Neschopnost koordinovat postup celkově velmi silné československé levice a dosáhnout tak alespoň částečného naplnění minimálních představ o socialistickém politickém a hospodářském zřízení probouzel v politicích, žurnalistech i řadových členech politických stran řadu otázek o možnosti a způsobech překonání takového tříštění sil.[2]

S nástupem fašisticky orientovaných politických sil se roztříštěnost levice začala jevit jako stále palčivější problém. Zejména vývoj v Německu v první polovině třicátých let jasně ukazoval, že dosavadní politika „reformistů" i komunistů nemůže obstát v konfrontaci s agresivním postupem krajní pravice. V obou táborech evropského socialismu začaly sílit hlasy požadující zmírnění některých rozdílů a vybudování spojenectví, které by dokázalo vzdorovat fašistickým a k fašismu inklinujícím politickým uskupením. Postupný obrat komunistického hnutí k politice lidové fronty jakožto široké varianty fronty jednotné, podporovaný vytvářením levicových spojenectví ve Francii a Španělsku, přispěl ke změně celkového klimatu. Tento proces se nevyhnul ani československému prostředí. Vytváření ambiciózního pravicového bloku (Národní sjednocení), vzrůstající nebezpečí ze strany nacistického Německa a posilování

Bolševismus6_tisk.indd 16 4.1.2012 0:06:34

německé iredenty – to byly hlavní argumenty pro vznik určité formy socialistického sjednocení. V polovině třicátých let se úvahy o vytvoření levicového spojenectví dostaly na kvalitativně vyšší úroveň. Mezi navrhované alternativy se dostala i jednotná fronta, která se díky nezanedbatelnému vlivu KSČ stala jednou z diskutovaných variant socialistického sjednocení.[3]

Ještě v roce 1933 však nic nenasvědčovalo tomu, že by k takovým úvahám a diskusím vůbec mohlo dojít. Od konce dvacátých let byla jednou z určujících doktrín komunistické politiky teorie sociálfašismu. Ideologické předpoklady pro to, aby se z ní stala vůdčí myšlenka politiky Kominterny a komunistických stran, tkvěly v komunistických analýzách politické a hospodářské situace a v některých základních premisách politické teorie komunistického hnutí. Dalšími určujícími faktory byly konkrétní zkušenosti komunistických stran a mezinárodněpolitický vývoj.

Geneze teorie sociálfašismu

Hledání kořenů teorie sociálfašismu je třeba začít zejména u kominternovských politicko-ekonomických interpretací kapitalismu. Na podzim roku 1926 vystoupil Nikolaj Bucharin s analýzou vývoje soudobého kapitalismu, která se posléze stala podkladem rozsáhlých změn v politické linii Kominterny. Své teze poprvé zveřejnil na XV. kongresu VKS(b) v říjnu 1926 a na následném VII. plénu Exekutivy Kominterny (dále jen EKI) v listopadu a prosinci téhož roku. Podstatou Bucharinovy analýzy kapitalismu bylo rozlišení jeho tří vývojových fází po roce 1918. Pro první etapu bylo charakteristické revoluční vzepětí a prudký konflikt mezi komunisty a sociální demokracií. Poté následovala éra relativní kapitalistické stabilizace, jejímž výrazem v politice komunistických stran byla taktika jednotné fronty. V době Bucharinova vystoupení počínala fáze třetí, pro niž byly typické vnitřní rozpory kapitalistické stabilizace a radikalizace evropského dělnického hnutí.[4] Bucharin vycházel z metody marxistické dialektiky a jeho charakteristika kapitalismu nechtěla pouze rozdělit poválečná léta do jednotlivých časových úseků. Třetí období mělo být předznamenáním rozsáhlé krize vedoucí k rozpadu kapitalistického zřízení.[5] Technologická inovace, růst produkce a stupňování kapitalistické soutěže měly vést ke krizi produktivity, strukturální nezaměstnanosti a nárůstu pravomocí buržoazního státu. Průvodním jevem tohoto procesu mělo být zhoršování životních podmínek dělnictva vedoucí k zintenzivnění třídního boje.[6] V nejbližších letech Bucharin

Bolševismus6_tisk.indd 17 4.1.2012 0:06:34

očekával další velké revoluční střetnutí. Někteří představitelé Kominterny a komunistických stran si tuto předpověď vyložili tak, že změněné situaci se musí přizpůsobit rovněž taktika Internacionály a jejích sekcí.

Teorie sociálfašismu však nebyla pouze dítětem teoretických diskusí druhé poloviny dvacátých let. Za jejího nepřímého předchůdce lze označit již Leninovu analýzu dělnické třídy, jak ji vypracoval během první světové války za účelem ideologického útoku na sociální demokracii. Lenin nezřídka operoval s termínem oportunismus a odmítal vnímat dělnictvo jako jednotnou třídní formaci. Za nositele oportunistických tendencí považoval dělnickou aristokracii. Identifikoval ji se sociální demokracií a hovořil o ní jako o vrchní vrstvě proletariátu, a nacházel tak v rámci dělnické třídy škodlivé buržoazní elementy.[7] Lenin tedy hledal antagonismy ve zdánlivě jednotné sociální skupině. Dělnickou třídu dle Lenina tvořilo revoluční křídlo reprezentované komunisty a křídlo oportunistické zkorumpované spoluprací s buržoazií. Za představitele oportunistického směru označil sociální demokraty mající oporu nejen v byrokratickém aparátu sociálně demokratických odborů, ale také v kruzích dělnické aristokracie. Nepřátelství vůči sociální demokracii jako celku bylo tedy zaneseno v samých teoretických základech komunistické ideologie. V Leninovi rozhodně nelze spatřovat skutečného otce teorie sociálfašismu. Jeho teze o sociální demokracii však poskytly tvůrcům této doktríny důležitý argumentační materiál.[8]

Z perspektivy programové politiky Kominterny spadají počátky označování sociální demokracie za součást fašistického tábora do roku 1924. Po neúspěšném pokusu o socialistickou revoluci v Německu v roce 1923 získaly v Kominterně navrch levičácké tendence. Kromě jiného se projevily také značnou radikalizací postojů komunistů vůči sociálně demokratickým stranám. Na V. kongresu Kominterny v létě 1924 byla sociální demokracie označena za křídlo fašismu.[9] Padlo obvinění, že sociální demokraté provádějí kontrarevoluční politiku společně s fašistickými organizacemi. Německý delegát Freimuth prohlásil, že fašismus a sociální demokracie jsou „bojové prostředky velkokapitalistické diktatury."[10] Kongresová Rezoluce o fašismu z 16. září 1924 hovořila o vztahu sociální demokracie k fašismu celkem jasně: „Fašismus a sociální demokracie jsou dvěma stranami téhož nástroje diktatury velkokapitálu. V boji proti fašismu proto sociální demokracie nikdy nemůže být spolehlivým partnerem bojujícího proletariátu."[11] Téhož roku se v podobném duchu o poměru sociální demokracie k fašismu vyjádřil také Stalin.[12]

Ve dvou následujících letech se rétorika komunistického hnutí poněkud zmírnila, avšak kurz nastoupený na V. kongresu se nezměnil. Komu-

Bolševismus6_tisk.indd 18 4.1.2012 0:06:34

nisté se spíše zmiňovali o určitých fašizačních tendencích, o postupném směřování sociální demokracie k fašismu. Často zdůrazňovali blízkost sociální demokracie a fašismu, když hovořili o vedoucích představitelích sociálně demokratických stran.[13] Téma fašistického charakteru sociální demokracie se v Kominterně stalo předmětem diskusí. Na VI. plénu EKI probíhajícím v únoru až březnu 1926 Zinověv vytrvale lpěl na závěrech V. kongresu, Bucharin a Palmiro Togliatti zastávali umírněnější stanoviska a Ernst Thälmann dokonce plénum informoval o společném boji proti fašismu s „kamarády z Reichsbanneru".[14] Postoj komunistů vůči sociálním demokratům ještě nebyl ostře vyhraněný a stále existovala možnost přehodnocení radikálního postupu založeného na požadavku bezpodmínečné konfrontace revolucionářů a „reformistů".

Události roku 1927 však posílily postavení komunistů prosazujících nastoupení ostrého kursu proti reformním socialistům. Lze najít celou řadu faktorů, jejichž spolupůsobení bylo impulsem pro další radikalizaci Kominterny.[15] Sovětský svaz se dostal do nevýhodné mezinárodní situace, když s ním britská vláda přerušila diplomatické styky. Následovalo zhoršení vztahů taktéž s Francií. Moskva to považovala za vážné ohrožení sovětské bezpečnosti, za znamení brzké agrese západních velmocí proti Sovětskému svazu. Zároveň se vyostřil frakční boj v ruské bolševické straně. Zejména kvůli neúspěchu Kominterny v Číně, jenž byl silným argumentem Trockého opozice proti Stalinovi a Bucharinovi. Mezi událostmi ovlivňujícími vývoj postojů vedoucích komunistů je nutné zmínit také červencové dělnické povstání ve Vídni a rozpuštění anglo-ruského odborového výboru.

Kominterna z těchto událostí vyvodila následující závěry: Sovětskému svazu hrozí útok ze strany imperialistických velmocí; vyhrocují se poměry v kapitalistických státech a ohlašují vznik objektivní revoluční situace; proti silám revoluce a socialismu stojí sjednocené síly reakce zahrnující všechny politické formace od fašistických skupin přes buržoazní politické strany až po sociální demokracii; proto jsou nepřípustné jakékoliv pokusy o jednotnou frontu „shora" a nadále se musí spolupracovat pouze s členstvem sociální demokracie a nikoliv s jejím vedením; mobilizace proletariátu ve střední a západní Evropě má vedle revolučních cílů ještě jeden účel, také velmi důležitý – obranu sovětského státu.

S těmito východisky Kominterna vstupovala do roku 1928, kdy ji čekal VI. kongres. Jeho zasedání zahájilo definitivní přechod na krajně levicové pozice, dokonaný pak na X. plénu EKI v červenci 1929. Výše vyjmenovaná stanoviska však nebyla jedinými faktory tlačícími Kominternu a komunistické strany do krajně levicových končin. Svůj podíl

Bolševismus6_tisk.indd 19 4.1.2012 0:06:34

měly i samy komunistické strany. Jejich vnitřní vývoj často kopíroval situaci ve VKS(b), tedy konflikt mezi pravým a levým křídlem zastřešený procesem bolševizace. VI. kongres Kominterny proběhl od 17. července do 1. září 1928. Pro dějiny mezinárodního komunismu měl mimořádný význam. Jednak zde vyvrcholilo střetnutí mezi Stalinem a Bucharinem, které se v kontrastu se zdánlivě bezkonfliktním oficiálním jednáním odehrávalo v bouřlivém prostředí kongresových kuloárů. Důležité byly také závěry kongresu týkající se organizačních záležitostí mezinárodního komunismu, zejména stanovení povinnosti absolutní disciplíny a bezpodmínečného podřízení nižších složek hnutí moskevské centrále.[16]

Pro výzkum teorie sociálfašismu je však nejdůležitější kongresový spor o program Kominterny, jehož hlavním tématem bylo stanovení vztahu mezi sociální demokracií a fašismem. Na jednání kongresu se prezentovaly jak levičácké, tak umírněné názory. Prosazení teze o sociálfašismu vzdorovali zejména Bucharin a Togliatti, který výslovně odmítl termín sociálfašismus, o němž se domníval, že je zkreslující a zcela nepřijatelný.[17] Poněkud opatrněji formuloval stanovisko k sociální demokracii a jejímu poměru k fašismu Bucharin. Vyslovil se proti teorii sociálfašismu a žádal obezřetnější analýzu politické reality: „Pokud jde o vzájemné vztahy sociální demokracie a fašismu, dovedl nás rozbor asi k těmto závěrům: předně se v sociální demokracii docela nesporně projevují sociálfašistické tendence. Za druhé to jsou tendence a není to dokončený proces, takže by bylo docela nerozumné házeti sociální demokracii s fašismem do jednoho pytle. To se nesmí dělat ani při rozboru situace ani při určování komunistické taktiky. Možnost, že se obrátíme na sociálně demokratické dělníky a dokonce na některé nižší organizace sociální demokracie, není v naší taktice vyloučena; jde-li však o fašistické organizace, nemůžeme se na ně obraceti.“[18]

Plné prosazení teorie sociálfašismu do programu Kominterny a jejích sekcí jednání prozatím nepřineslo a výsledkem VI. kongresu byl kompromis. Již však existovala jasná tendence ve směřování dalšího vývoje a bylo jen otázkou času, kdy bude již takřka bezmocné Bucharinovo křídlo definitivně poraženo a podobný osud potká i jemu odpovídající uskupení v jednotlivých komunistických stranách. Poté již nic nemohlo zabránit plnému rozvinutí koncepce sociálfašismu a dokončení radikálního obratu doleva.

Za této situace sehrála zvláštní roli Komunistická strana Německa (KPD), a proto si její vývoj zaslouží větší pozornost.[19] Potlačení „německé revoluce“ roku 1923 znamenalo podstatnou ztrátu politického vlivu německých komunistů. Norman LaPorte označil úpadek maso-

Bolševismus6_tisk.indd 20 4.1.2012 0:06:34

vého hnutí mobilizovaného komunisty za počátek cesty komunistické strany do izolace od zbytku dělnického hnutí.[20] V průběhu dvacátých let se KPD stala nástrojem k zastřešení „protestu nezaměstnaných dělníků, vyjadřujících svůj nesouhlas s listopadovou republikou a její největší stranou, SPD."[21] Sociální složení komunistické strany a postavení jejích představitelů v nejnižších strukturách dělnického hnutí byly nezanedbatelnými faktory pro posun KPD doleva. V oblasti každodenní politiky dělnického hnutí lze vysledovat trend postupné izolace komunistů v rámci institucí dělnického hnutí. Sociální demokraté ve dvacátých letech postupně ovládli odbory a rozličné dělnické spolky. Naopak zcela vymizely všem otevřené neformální instituce jako tovární shromáždění, která byla v roce 1923 místem vytváření politiky. Jedinou politickou platformou, na níž se nyní mohli komunističtí aktivisté realizovat, se stala komunistická strana. Taková situace vytvořila podmínky k přijmutí teorie sociálfašismu řadovými členy KPD.[22]

Směřování německých komunistů do politické izolace bylo podmíněno také ekonomickým vývojem, jenž se výrazně podepsal na podobě jejich členské a sympatizantské základny. Postupný nárůst zástupců nekvalifikovaného dělnictva a později i nezaměstnaných v řadách KPD lze považovat za významný předpoklad akceptace teorie sociálfašismu. Byly to opět ty části dělnické třídy, jež ztratily podíl na možnosti argumentovat politické požadavky v rámci tradičních dělnických orgánů (především odborů), ovládaných ve velké většině přívrženci sociální demokracie. Ta se stala podobně jako v Československu jednou z hlavních opor stávajícího společenského a politického zřízení. Například v Prusku byla SPD vedoucí politickou silou ovládající např. bezpečnostní složky. Z řad vedoucích představitelů SPD se navíc ozývaly hlasy volající po zákazu KPD a jejích organizací. V roce 1928 sociální demokraté vstoupili do vlády. Pro přívržence KPD se sociální demokraté stali důležitými představiteli odmítaného politického systému.

Propast mezi oběma levicovými stranami ještě prohloubily tragické události berlínského 1. máje roku 1929. Komunistické demonstrace přerostly v krvavé pouliční střety, které trvaly až do 3. května. Došlo ke střelbě do demonstrantů a stavbě barikád či nasazení obrněných vozů. Výsledkem bylo 32 mrtvých civilistů (z části přihlížejících),[23] 194 zraněných a 1 228 zatčených. Na straně policistů bylo 13 zraněných.[24] Vliv „krvavého května" na vývoj dalších vztahů mezi komunisty a sociálními demokraty nelze podceňovat. Zásah policie řízené sociální demokracií proti komunistické demonstraci potvrzoval tezi o sociálfašismu „reformistů". Komunisté si postup berlínské policie vykládali jako důkaz defi-

Bolševismus6_tisk.indd 21 4.1.2012 0:06:34

nitivního přechodu sociální demokracie do tábora nepřátel dělnické třídy. Významný byl také psychologický vliv berlínského 1. máje na řadové členy KPD a její sympatizanty.[25] Zde se již nejednalo pouze o ideologické fráze hovořící o fašizaci sociální demokracie. Nyní měli stoupenci teorie sociálfašismu v rukou pádný argument potvrzující jejich schematickou interpretaci aktuálního rozložení politických sil.

Vnitrostranický vývoj KPD v podstatě kopíroval vývoj v Kominterně. Proces bolševizace měl podobně jako v případě jiných komunistických stran podobu vlekoucích se bojů mezi jednotlivými stranickými frakcemi. Tyto skupiny pak soupeřily o podporu Kominterny, přičemž celý vývoj směřoval k vytvoření jednolitého vedení řídícího přísně centralizovanou stranu organizovanou podle sovětského modelu. Dějiny KPD ve dvacátých letech jsou jednou dlouhou vnitrostranickou krizí.[26] K jejímu rozuzlení došlo v letech 1928 a 1929. Závěrečným aktem bolševizace německé komunistické strany byl její XII. sjezd konaný 8. až 15. června 1929. Teorie sociálfašismu se ukázala být jednou z profilujících programových tezí vítězného Thälmannova křídla.

Thälmannovo vedení KPD dokázalo velmi dobře využít zjitřené situace po berlínských násilnostech. Sjezd, jenž měl původně proběhnout v Drážďanech, byl symbolicky přesunut do berlínského Weddingu, takže zasedal v místech nedávné prvomájové tragédie. Byl prvním zcela stalinistickým sjezdem německé komunistické strany. Mezi 217 delegáty byl pouze jediný zástupce „smířlivců“, dělník Lüttich z Halle, jehož řeč byla soustavně přerušována nesouhlasnými výkřiky. Jinak sjezd proběhl ve znamení jednomyslného přijímání rezolucí, glorifikace Sovětského svazu a stranického vůdce Ernsta Thälmanna. Jednalo se o formální potvrzení vítězství levice ve vnitrostranickém konfliktu, slavnostní, demonstrativní završení bolševizačního procesu. Za hlavní nebezpečí ve straně sjezd označil pravicový oportunismus. Definice vztahu k sociální demokracii pak vycházela z ducha prvomájové konfrontace. Delegáti otevřeně hovořili o sociálnědemokratickém sociálfašismu. Hermann Remmele na sjezdu prohlásil: „…sociálfašismus není nic jiného než socialismus slovem, frází a fašismus činem. Metody vládnutí, které dnes používá Mussolini v Itálii […] se stanou metodami vládnutí v celé Evropě a zejména nyní budou stále více prosazovány sociální demokracií v Německu, při jejím splynutí se státním aparátem.“[27] Teorie sociálfašismu se na XII. sjezdu KPD stala poprvé významnou součástí oficiální politické doktríny některé z komunistických stran. Vývoj v KPD tedy předběhl vývoj v Kominterně a bezpochyby jej také významně ovlivnil, což potvrdil další vývoj v centrální instituci mezinárodního komunismu.

Bolševismus6_tisk.indd 22 4.1.2012 0:06:34

Ve dnech 3. až 19. července 1929 proběhlo v Moskvě X. plénum EKI. Došlo na něm ke konečnému a v podstatě již jen formálnímu zúčtování s pravicí, když byl Bucharin vyloučen z tohoto orgánu. Zároveň plénum definitivně a oficiálně přijalo teorii sociálfašismu. Publikované teze X. pléna sociálfašismus charakterizovaly následovně: „Zvláštní formou fašismu v zemích se silnými sociálně demokratickými stranami jest sociální fašismus, jehož je buržoazií stále více používáno jako prostředku k paralyzování mas v boji proti režimu fašistické diktatury."[28] Teoretické závěry měly předurčit konkrétní akce komunistických stran. Za nejnebezpečnější část kapitalistického tábora plénum označilo levé křídlo sociálně demokratických stran, které svou rétorikou vzbuzuje v dělnické třídě iluze o socialistickém charakteru „reformistických" organizací. Instrukce vyhlášená exekutivou hovořila jasnou řečí: „Plénum EKI ukládá všem sekcím Kominterny zesílit boj proti mezinárodní sociální demokracii, této důležité opoře kapitalismu […] nařizuje stranám věnovat zvláštní pozornost zesílení boje proti levému křídlu sociální demokracie, jež brzdí rozklad sociální demokracie tvořením iluzí o opozičním stanovisku tohoto křídla k politice vedoucích sociálně demokratických instancí, zatímco levé křídlo ve skutečnosti všemožně podporuje politiku sociálního fašismu."[29] Programové závěry X. pléna EKI oficiálně zakončily několik let trvající proces obratu doleva v Kominterně a komunistickém hnutí. Byla definitivně zformulována teorie sociálfašismu, která se měla na další čtyři roky stát určující složkou politického programu komunistických stran.

KSČ na prahu proměn

Podobně jako německá strana také KSČ prošla procesem rozsáhlé vnitřní diferenciace, který vyvrcholil v letech 1928 až 1929 hlubokou vnitrostranickou krizí. Ze střetu několika frakcí vyšlo vítězně uskupení funkcionářů sjednocených kolem Klementa Gottwalda. Na V. sjezdu KSČ v únoru 1929 se tzv. karlínským klukům podařilo převzít vedení komunistické strany a zahájit její přestavbu do podoby strany bolševického typu. Plně akceptovali krajně levicovou linii Kominterny tak, jak ji formulovalo X. plénum EKI. Začalo jedno z nejradikálnějších období v dějinách československého komunismu.

Přijetí politiky spojené s teorií sociálfašismu však neprobíhalo bezbolestně a neustále naráželo na odpor uvnitř strany. Vnitrostranická krize z konce dvacátých let vyvrcholila faktickým rozpadem KSČ. Jeho nej-

Bolševismus6_tisk.indd 23 4.1.2012 0:06:34

viditelnějším projevem byl odchod značného množství členstva a vznik početných opozičních uskupení, která z valné většiny zamířila do řad sociální demokracie.[30] Projekt československé avantgardní strany vedené pevným jádrem revolucionářů se nepodařilo naplnit bezezbytku. Příkladem mohou být jednak jistě ne pouze ideově motivované spory ve vedení komunistické strany mezi Gottwaldovými lidmi a tzv. ultralevými kolem Evžena Frieda.[31] Příznakem trvalé krize uvnitř KSČ byla především tzv. Guttmannova aféra z konce roku 1933.[32] Ukázala na existenci odlišných názorů na politickou linii přímo v nejvyšších sférách stranického vedení. Kampaň proti Guttmannovi pak demonstrovala odhodlání pravověrných nemilosrdně se vypořádat s jakýmkoliv náznakem oficiálně neposvěcené kritiky politické teorie a praxe komunistického hnutí. Do roku 1934 vstoupila KSČ v nezáviděníhodném stavu. Strana se vyrovnávala s následky Guttmannovy aféry a zároveň se ocitla pod zvýšeným tlakem státních orgánů. Budovala ilegální aparát a chystala se na přechod do podzemí. Po vystoupeních během prezidentské volby v květnu 1934 spojených s vydáním prohlášení Ne Masaryk, ale Lenin byla nucena část vedení odejít do ilegality či moskevského exilu. Počet členstva se dostal na historické minimum. Jestli kdy platila teze označující KSČ za uzavřenou a nepočetnou sektu, bylo to právě v první polovině roku 1934.

Československá komunistická strana již nebyla masovou politickou organizací jako ve dvacátých letech. Dle údajů publikovaných na konci šedesátých let Ladislavem Niklíčkem[33] měla KSČ v červnu 1934 přibližně 28 895 členů. V prosinci téhož roku měl jejich počet stoupnout na 30 026. Niklíček uvádí, že tato čísla jsou relativní a odchylka může být plus mínus 2 až 3 tisíce členů. Důležitá je také charakteristika členstva a poměrů ve straně. Dle policejní zprávy o situaci v KSČ z 23. dubna 1934 trpělo domácí komunistické hnutí „naprostou rozháraností […] jednotlivé nižší organisační složky nevykazují v této době žádné positivní práce“.[34] Zpráva dále hovořila o katastrofálním stavu ilegálního aparátu a mezi straníky se šířících podezřeních některých členů stranického ústředí ze spolupráce s nepřáteli KSČ.[35] Obdobný materiál z 5. června téhož roku pak obsáhle popisoval velké finanční potíže komunistické strany[36], které se projevovaly naprostým zmatkem v zacházení s členskými příspěvky, sanováním finančních obtíží z výdělků stranických družstev a dosazováním pracovníků aparátu na místa v těchto výdělečných podnicích z důvodu neschopnosti strany tyto funkcionáře zaplatit. Podobně vyzněly i policejní informace z následujících měsíců. Popisovaly frakční boj probíhající ve vedení komunistické strany. Státní

Bolševismus6_tisk.indd 24 4.1.2012 0:06:34

aparát spatřoval nebezpečí především v ilegálním aparátu KSČ.[37] Přesto je patrné, že ve druhé polovině roku 1934 represe vůči komunistickému hnutí znatelně polevila.[38]

Až do podzimu 1934 se politika komunistické strany řídila závěry IX. pléna ÚV KSČ. Proběhlo 20. června 1934 a navazovalo na rezoluce XIII. pléna EKI z přelomu listopadu a prosince 1933. Červnová usnesení byla publikována v brožuře Co dělat, aby pracující lid se ubránil fašistické diktatuře a válce a vybojoval si svobodu a moc. Tvrdila, že prohlubující se hospodářskou krizí nastává doba revolučních přeměn, přičemž revoluční vývoj ohrožuje stabilitu také fašistických režimů Německa a Itálie. Jedinou zárukou mírového vývoje zůstává Sovětský svaz, jehož politika musí být podporována proletariátem všech kapitalistických států. Důležité byly teze zabývající se situací v Československu. Dle vedení KSČ se zrychlovalo tempo fašizace politického systému a „volbou Masaryka, který byl volen celým táborem české i německé buržoasie včetně sociálfašistů, dala česká buržoasie najevo, že považuje Hrad nadále za koncentrační bod svých sil při provádění fašistické diktatury".[39] Vláda republiky se za pomoci sociálfašistů snaží prohloubit fašistickou diktaturu prostřednictvím potlačování dělnického hnutí. Rezoluce konstatovala, že „sociálfašisté dovedou buržoasii sloužit lépe než fašisté".[40] Heslo obrany buržoazní demokracie komunisté odmítali, protože pro ně v praxi znamenalo provádění fašistické politiky. Vycházeli z požadavku vybudování sovětské moci v Československu a volali po vzniku masového hnutí, které se bude řídit heslem revoluční generální stávky, tzv. politické stávky. KSČ chtěla dělníky z ostatních socialistických stran získat frakční činností v „reformistických" odborech a budováním opozice v jednotlivých stranách. Komunisté se měli pokusit přetáhnout nejlepší socialistické dělníky do KSČ, a tím provést „likvidaci sociálfašistické politické organisace".[41] V oblastech, kde žily národnostní menšiny, bylo nutno bojovat „proti útlaku se strany českého imperialismu a jeho přímých trabantů v táboře utlačených národů (aktivistických stran a zejména sociálfašistů) a zároveň proti šovinismu „vlastní" buržoasie (v německých oblastech Henlein, na Slovensku Hlinka)".[42] Rezoluce IX. pléna zdařile ilustruje úroveň oficiální komunistické analýzy politické reality rok a půl po nástupu Hitlera k moci a necelý půlrok po únorových událostech v Rakousku.

Výše nastíněné postoje se od léta 1934 začínaly pomalu měnit. Lze předpokládat, že pochybnosti o správnosti oficiální politické linie byly čím dál silnější. Stále však existoval strašák Guttmannova případu, který spolehlivě umlčoval veškeré kritické hlasy. Jestliže oficiální materiály

Bolševismus6_tisk.indd 25 4.1.2012 0:06:34

KSČ z tohoto období mlčí o možných pochybnostech uvnitř strany, dochovaný opis nepodepsaného listu z 6. července 1934, jenž byl adresován závodnímu výboru nejmenovaného podniku, vrhá na situaci poněkud odlišné světlo.[43] Jeho pisatel ostře kritizoval chování stranického vedení, zejména Václava Kopeckého, během bouřlivých událostí spojených s květnovou prezidentskou volbou. Vedení strany označil za pomatené zbabělce, dobrodruhy a pučisty, kteří nezodpovědně vyzývají k ozbrojenému povstání. Místo toho, aby se vedoucí komunisté zachovali jako Thälmann či Dimitrov, utekli z republiky a ohrozili československý proletariát. Jako chybný odsoudil pisatel postoj strany k československému státu: „…tím svým histerickým zaujetím proti našemu národnímu osvobození resp. proti 28. říjnu zahání masy národně cítící do náruče fašismu a dráždí je aby na proletariát uspořádali pogrom".[44] Autor vyzval členy KSČ k formulování žádosti ke Kominterně, aby „ve zdejší sekci udělala pořádek a obsadila vedení lidmi vážnějšími a ne opět nějakými dobrodruhy".[45] Ačkoliv byl reálný dopad provolání bezpochyby nulový, dává tento dokument nahlédnout do názorového světa řadových opozičně naladěných komunistů.

Za důležitějšího hybatele změny v politice KSČ lze považovat působení událostí z mezinárodní politiky a příkladů z vývoje jiných evropských zemí, konkrétně Rakouska, Francie a Španělska. Zásadní roli sehrálo přijetí Sovětského svazu do Společnosti národů v září 1934, ozbrojené vystoupení sociální demokracie v Rakousku v únoru 1934, uzavření paktu mezi Komunistickou stranou Francie a SFIO v červenci téhož roku a říjnové povstání ve Španělsku. Zejména realizace jednotné fronty ve Francii měla značný vliv na další politiku KSČ a již dopředu lze říci, že francouzský příklad hrál i nadále důležitou roli při formulování politiky československé komunistické strany.

Již na konci srpna 1934 se projevily první náznaky odlišného pojetí otázky jednotné fronty. Politbyro ÚV KSČ se 16. srpna 1934 usneslo, že v aktivitách spojených s propagací jednotné fronty bude vycházet z francouzských zkušeností.[46] Příkladem Francie argumentoval Jan Šverma v Rudém právu z 1. září 1934 když tvrdil, že „francouzský proletariát dal celému světu jasnou odpověď na otázku, zda a jak je možno zabrániti hrůzám fašistické diktatury. Jednotná vůle k boji […] ovládla masy francouzských dělníků a […] přinutila i francouzskou sociální demokracii k jednotnému postupu proti fašismu a válce".[47]

Také vývoj ve vedení KSČ odpovídal měnící se situaci. Rozsáhlá policejní zpráva z 6. září 1934 hovořila o existenci vážného konfliktu ve stranickém vedení vedeném právě o otázku jednotné fronty. Radikální

Bolševismus6_tisk.indd 26 4.1.2012 0:06:34

skupina kolem Gottwalda stála plně na stanovisku Kominterny a prohlašovala, že jednotná fronta je pouze účelovým spojenectvím, jehož skutečným cílem je iniciování rozsáhlé revoluční akce. Naproti tomu umírněná skupina tvrdila, že pokud má mít jednotná fronta naději na úspěch, musí komunisté úzce spolupracovat se sociálními demokraty a národními socialisty „a to i za cenu kompromisů a ústupků, resp. za cenu aplikování politického programu K. I. na stávající poměry v Československu".[48] Prosazovala názor, že politická linie vyhovující oběma stranám by jen utužila vztahy mezi ČSR a SSSR v době, kdy jsou mezi těmito státy oficiální diplomatické vztahy. Podle zprávy této skupině ještě scházela průbojnost a brzdil ji radikální postup Gottwaldova křídla těšícího se podpoře EKI, jejímž zájmem bylo především budování ilegálního aparátu, který financovala značnými peněžními obnosy.

KSČ vytrvale vyzývala k budování jednotné fronty, její oficiální agitace však byla stále založena na starých východiscích. Například Informační bulletin ze září či října 1934 obsahující pokyny pro politickou práci stranických organizací zdůrazňoval, že strana musí bojovat především proti stávající vládní koalici a postavit proti ní „společný postup komunistů, soc. demokratů a nár. socialistů, akční jednotu všeho dělnictva, a bojový svazek dělníků a rolníků […] sovětskou moc jako revoluční formu skutečné vlády dělníků a rolníků."[49] Také doporučoval podporu opozičních hnutí uvnitř socialistických stran.

Neměnil se ani postoj komunistické strany vůči československému státu. Především na stránkách ilegálního Rudého práva, jehož šéfredaktorem byl Eduard Urx (pseudonym Tomáš Brázda) a častým přispěvatelem Václav Kopecký (pseudonym Jan Marok)[50], se psalo o směřování státu k otevřené fašistické diktatuře. Například v říjnu 1934 přineslo ilegální Rudé právo článek nazvaný Chceme, aby jednotná dělnická fronta zhatila zločinné fašistické úklady.[51] Psalo se v něm o fašistických plánech agrárníků, klerikálů, Hradu a nacionalistů, jimž může zabránit pouze jednotná fronta komunistů, sociálních demokratů a národních socialistů prostřednictvím společných akcí a prováděním masových politických stávek. Ještě výstižněji formulovalo stanovisko k československému státnímu zřízení následující číslo ze začátku listopadu v příspěvku Ne 28. říjen, ale 7. listopad, který volal po svržení buržoazního státu a jeho nahrazení novou státní formou charakterizovanou jako sovětský socialismus.[52] Z počátku října 1934 pochází také policejní opis interního stranického materiálu vyjadřujícího se k otázce obrany československé republiky. Jednalo se o slib vypracovaný ilegálním aparátem KSČ, který měli skládat rekruti z řad komunistů do rukou stranických instruktorů před

Bolševismus6_tisk.indd 27 4.1.2012 0:06:34

nástupem vojenské služby. Jeho text vystihuje možná lépe než pojednání stranických ideologů podstatu teorie imperialistické války, jež byla základem komunistické analýzy mezinárodních vztahů. V komunistickém hnutí stále převládal názor o imperialistickém charakteru válečných konfliktů mezi buržoazními státy, jichž se proletariát nesmí účastnit ani na jedné straně. Proletariát obou bojujících stran se naopak musí spojit proti národním buržoaziím, využít válečné situace a rozpoutat revoluci.[53]

Diskuse o možnosti obranné války v době ohrožení republiky a také veškerého evropského socialismu nacistickým Německem však již byla pomalu na pořadu dne. Zároveň se na této konkrétní otázce asi nejvíce svářila marxisticko-leninská teorie s politickou praxí poloviny třicátých let. Pokud chtěla KSČ pružně reagovat na problémy doby a nebýt pouze hlasatelkou nerealistických ideologických formulí, musela tyto problémy řešit jinak, než to dělala po celou první polovinu třicátých let. První náznaky odlišného přístupu přineslo X. plénum ÚV KSČ konané v listopadu 1934.

Heslo socialistického souručenství – X. plénum ÚV KSČ

Během podzimu 1934 se odehrály některé události, které naznačovaly, že v řadách KSČ začaly uzrávat názory požadující zásadní změnu ve směřování československého komunismu. Dne 28. října 1934 uveřejnil Vladimír Borin v Rudém právu článek Masarykovy ideály demokratických práv. Publikaci textu předcházelo autorovo obdobně laděné vystoupení na schůzi Levé fronty v Praze 26. září 1934. V článku rekapituloval své názory proslovené na zmíněné schůzi, kde prohlásil: „V konkrétní situaci, kdy běží o boj se středověkým barbarstvím fašismu, nejenom mohu, ale i musím se postavit za ideály, které nám Masaryk hlásal, za demokratická práva občana v měšťáckém státě, za právo spolčovací a tiskovou svobodu, za všechno to, co ponechává tato forma měšťácké vlády vykořisťovaným masám více než fašistické barbarství. Mohu a musím se postavit za tuto demokracii, aniž bych si na okamžik dělal iluse o ní, aniž bych na okamžik věřil, že ona povede k socialismu. […] Spoustu ideálů Masarykem hlásaných může marxista podepsat a musí doplnit. Za mnohé z nich musí v konkrétní situaci boje proti fašismu bojovat společně s měšťáckými demokraty“.[54] Borin také zdůraznil, že existuje rozdíl mezi buržoazií, jejímiž představiteli jsou bankéři, velkostatkáři a průmyslníci,

Bolševismus6_tisk.indd 28 4.1.2012 0:06:34

a měšťáckými demokraty, mezi něž počítal střední třídu, rolníky, inteligenci, živnostníky a také část dělnictva. Tito měšťáčtí demokraté sice nejsou stoupenci komunismu, ale odmítají fašismus a chtějí ochránit či si znovu vydobýt demokratická práva, na nichž byla založena republika v roce 1918. Počítal s tím, že tyto vrstvy při spolupráci s komunisty poznají třídní podstatu problémů.

Tuto stať ostře kritizovalo ilegální Rudé právo, které uvedlo, že „je třeba Borinovo vystoupení jako veskrze falešné odsoudit a důrazně doporučit soudruhům komunistům, aby se z něj poučili".[55] Je více než pravděpodobné, že se nemohlo jednat o soukromou akci Vladimíra Borina. Kontrola ústředního tiskového orgánu strany spadala přímo do pravomocí politbyra, šéfredaktor Rudého práva Stanislav Budín se účastnil jeho zasedání s poradním hlasem a důležité tiskové záležitosti takřka denně konzultoval s vedením strany.[56] Právě Budín ve svých memoárech podal svědectví o rozdílnosti postojů ve vedení KSČ na podzim roku 1934, kdy se Šverma, Slánský, Köhler a Kopecký vyjadřovali k Budínem předloženému materiálu o nutnosti redefinovat vztah komunistů k problematice obrany Československa před možnou fašistickou agresí. Peripetie kolem schvalování článku dokládají nejednotnost vedení nejen v otázkách politické strategie a programu, ale i v přístupu k vnitrostranické diskusi.[57]

X. plénum ÚV KSČ bylo prvním zasedáním vrcholného stranického orgánu od odjezdu Klementa Gottwalda do SSSR.[58] Sešlo se na začátku listopadu 1934, přesné datum však není známé. Hlavní referát měl Jan Šverma, jenž je také považován za autora schválené rezoluce, která nesla název Socialistické souručenství na odboj proti fašismu a na výboj za socialism. Její text nejprve analyzoval mezinárodní situaci ve vztahu k politice komunistického hnutí. Svět podle usnesení stál „na prahu nového kola revolucí a válek"[59] a záchranu představovala proletářská revoluce jako jediná možná cesta k socialismu. Snahou buržoazie je šíření otevřené fašistické diktatury, což vede k dalšímu vyostřování vztahů mezi státy. Vyhrocená situace se v dělnickém hnutí projevuje rozchodem socialistických dělníků s vedením jejich stran a požadavkem sjednocení proletariátu, čehož důsledkem je definitivní rozklad II. Internacionály. Tyto skutečnosti „staví před [komunistickou] stranu nové taktické problémy, hlavně problém širšího a pružnějšího uplatnění taktiky jednotné fronty".[60] Největší překážkou jednotné fronty je politika spolupráce socialistických stran s buržoazií (je použit termín souručenství s buržoazií), která nejen že odvádí dělníky od socialistických stran, ale je také přímou podporou fašizačních snah buržoazie. Situaci je možné zvrátit pouze

Bolševismus6_tisk.indd 29 4.1.2012 0:06:34

okamžitou změnou politiky socialistických stran. Musí opustit politiku spolupráce s buržoazií a dát se cestou jednotného protifašistického postupu s komunistickou stranou a malorolnickými organizacemi: „Proti souručenství socialistických stran s buržoasií, které vede k fašismu, staví strana jako hlavní heslo: socialistické souručenství dělnických stran a malorolnických organisací, které znamená okamžité východisko z dnešní situace, které zítra může změniti poměr sil ve prospěch proletariátu a státi se základnou dělnického nástupu."[61] Socialistické souručenství bude výrazem jednoty proletariátu, podlomí moc fašistických organizací a výrazně omezí jejich vliv na střední třídu.

Nové středo-levicové uskupení se stane základnou budoucího revolučního boje za svržení kapitalismu. Nesmí se však omezit pouze na určitou formu parlamentní koalice. Společný postup v zastupitelských sborech je třeba opřít o jednotu nižších organizací, např. v závodech. Socialistické souručenství také nebylo zamýšleno jako výhradně obranné spojenectví. Rezoluce hovořila o potřebě potenciálu společného boje za socialismus. Hlavním předpokladem pro uskutečnění socialistického souručenství měla být změna politiky sociální demokracie a strany národně socialistické. Proto KSČ charakterizovala boj o socialistické souručenství především jako boj proti sociálně demokratické ideologii. Usnesení však přineslo důležitou novinku v oblasti praktického vytváření levicového spojenectví. Jeho základem sice měla zůstat jednotná fronta „zdola", rezoluce však vysloveně hovořila o možnosti obracet se v konkrétních případech také na vedení reformistických stran a odborů.

Asi nejvýraznější novinkou oproti dřívější politice KSČ byla myšlenka vytvoření vlády dělníků a rolníků. Levicovou koalici nyní komunisté chápali jako jedinou záruku účinné obrany před agresí mezinárodního fašismu. Usilovala by totiž o skutečné spojenectví se Sovětským svazem a vážně míněný protifašistický boj. Dělnicko-rolnická vláda byla komunisty prezentována také jako záruka zachování státní samostatnosti českého národa. Hovořili o ní jako o jediné vládě, která může zaručit plná národnostní práva také menšinovým národům Československa. Trvající nejasnosti v komunistickém pojetí národnostní otázky pak dokládalo tvrzení, že KSČ přesto neustupuje z požadavku práva národů na sebeurčení až do odtržení za současného ujišťování, že se KSČ staví proti snahám o okamžité odtržení utlačovaných národů a připojení jejich území k Německu, Polsku a Maďarsku.

Rezoluce v sobě spojovala staré teze s novými přístupy, jež mohly myšlenku jednotné fronty posunout z roviny čistě propagandistické

Bolševismus6_tisk.indd 30 4.1.2012 0:06:34

na úroveň reálných politických úvah. Usnesení X. pléna byla samozřejmě velmi nejasná a na řadu otázek neposkytla odpověď. A to především na otázku pro socialisty nejpalčivější: jaký je poměr komunistů k československému státu? Stále nebylo jasné, zda se KSČ staví na pozice obrany republiky a demokracie nebo zůstává na stanovisku nesmiřitelné opozice proti buržoazně demokratickému mnohonárodnostnímu státu. Také neustálé opakování myšlenek o nutnosti boje proti „reformismu" nemohlo přispět k možnému spojenectví komunistů a socialistů. Je však třeba upozornit také na ty části rezoluce, které oživovaly programová stanoviska z počátku dvacátých let. Byla to především myšlenka dělnicko-rolnické vlády připouštějící spolupráci se sociální demokracií na nejvyšší úrovni.[62] KSČ tak navazovala na politickou linii tzv. Šmeralova vedení z doby před plným vypuknutím bolševizačního procesu.[63] S tímto trendem úzce souviselo také připuštění možnosti tvoření jednotné fronty „shora", což byla idea v komunistickém hnutí první poloviny třicátých let přísně zapovězená. Významný byl také jeden detail: v textu usnesení se ani jednou neobjevil termín sociálfašista, sociálními demokraty považovaný za těžkou urážku.

Výše jsem zmínil několik možných faktorů, které mohly mít vliv na změnu stanovisek pražského vedení KSČ.[64] Svou roli sehráli také českoslovenští komunisté pobývající toho času v Moskvě. Klement Gottwald napsal na podzim 1934 několik článků zabývajících se tématem jednotné fronty, jež se nesly v duchu postupného hledání nových přístupů k této problematice.[65] V říjnu 1934 se v Moskvě konala porada Gottwalda s vedoucími činiteli KSČ (nejspíše i se Švermou) o chystaném X. plénu ÚV KSČ.[66] Je velmi pravděpodobné, že byl Gottwald s názory Švermova vedení srozuměn a s obsahem usnesení přijatých na X. plénu souhlasil. Svou roli mohla hrát i skutečnost, že se Gottwald pohyboval v nejvyšších sférách Kominterny a znal názory Georgi Dimitrova, jenž již v této době pracoval na prosazení změny politické linie Kominterny, k níž však došlo až v létě 1935 na jejím VII. kongresu.

Osud plénem projednaného dokumentu se neuzavřel jeho schválením Ústředním výborem komunistické strany. Již 7. listopadu 1934 vystoupil na zasedání poslanecké sněmovny Antonín Zápotocký s řečí, v níž se zřetelně odrážely teze X. pléna. Hovořil o snaze komunistů spolupracovat se socialistickými stranami v socialistickém souručenství nejen na ulici a v závodech, ale také v parlamentu. Mluvil o potřebě vytvoření dělnicko-rolnické vlády a ochotě KSČ do ní vstoupit. S projevy o socialistickém souručenství vystoupili ve stejný den také komunističtí poslanci Dvořák a Babel.[67]

Bolševismus6_tisk.indd 31 4.1.2012 0:06:34

Pokusy o aplikování daných usnesení způsobily KSČ nemalé komplikace. Aktivity KSČ z počátku listopadu 1934 narazily na odpor ve vedení Kominterny. Na zasedání politického sekretariátu EKI 25. listopadu 1934 bylo přijato usnesení „k chybám při provádění taktiky jednotné fronty v Československu" vypracované Gottwaldem, Knorinem, Manuilským a Kuusinenem.[68] Obvinili pražské vedení KSČ z pravicově oportunistických chyb vyvolávajících hrozbu, že „budou smazány principiální rozdíly mezi postojem komunistické strany a postojem sociální demokracie a vliv komunistické strany jako revolučního bojového předvoje v masách bude oslaben".[69] Českoslovenští komunisté se dostali dle EKI na sociálnědemokratické pozice také v otázce vztahu k buržoazní demokracii. Kominterna rovněž kritizovala pojetí hesla dělnicko-rolnické vlády. Zdůraznila, že KSČ může převzít moc pouze prostřednictvím násilného převratu a následného nastolení sovětské moci (diktatury proletariátu). Vznik vlády za účasti komunistů cestou koalice či bloku s jinou stranou či stranami označila za vyloučený: „Orientace na novou, koalici všech socialistických stran a komunistů, bez svržení moci buržoazie, parlamentní cestou vytvořenou dělnickou a rolnickou vládu, je podvod mas a vede k šíření parlamentních a demokratických iluzí v masách."[70] Jednotná fronta v Československu měla podle představ vedení Kominterny fungovat jako společná obrana před fašismem a společný boj za denní zájmy dělnictva. Tedy jako jeden z možných způsobů jak vymanit dělníky ze spojenectví s buržoazií a jako prostředek k upevnění role KSČ jako „vůdce mas". Kritika politického sekretariátu EKI se dotkla také redakce Rudého práva, přičemž konkrétně zmiňovala Borinův článek o TGM. Podle EKI si Borin Masaryka maloměšťácky idealizoval a neviděl, že právě on stojí v čele fašizujícího se československého státu. Obrana zbytku demokratických svobod v Československu mohla být dle EKI vedena pouze bojem proti stávajícímu režimu, jehož hlavním představitelem byl právě Masaryk.

Kritikou EKI se zabývaly schůze řídících orgánů KSČ. Sekretariát ÚV KSČ 22. listopadu 1934 doporučil urychleně napsat článek o chybách v Zápotockého parlamentní řeči a o Borinových vystoupeních. Účastníci zasedání také prohlásili, že jsou srozuměni s „kritikou v telegramu" – nejspíše v telegramu z Moskvy.[71] Podobně reagovalo také stranické politbyro, když se 1. prosince 1934 usneslo změnit rezoluci nedávného pléna ÚV KSČ a svolat klub komunistických poslanců a senátorů k projednání chyb kritizovaných Kominternou.[72] Domácí vedení komunistické strany reagovalo na výtky z Moskvy také vydáním opravené verze rezoluce X. pléna. Byl publikován materiál nazvaný Proti pracovnímu souručenství s bur-

Bolševismus6_tisk.indd 32 4.1.2012 0:06:34

žoasií. Za bojovné socialistické souručenství,[73] takže z jednoho zasedání existovala dvě odlišná usnesení.[74] Opravená rezoluce sice taktéž operovala s termínem socialistické souručenství, pojetí levicového bloku v nové rezoluci se však nijak výrazně nelišilo od dřívějšího chápání jednotné fronty. Nové usnesení také odmítlo myšlenku dělnicko-rolnické vlády.

Polemika o jednotné frontě mezi komunisty a sociálními demokraty

Na přelomu let 1934 a 1935 se úvahy o možnostech spolupráce komunistů s dalšími politickými subjekty československé levice přenesly z uzavřených stranických grémií na stránky tiskovin. O užší kooperaci levicových politických uskupení se diskutovalo na dvou úrovních. Své postoje konfrontovali vrcholní představitelé KSČ a české sociální demokracie i straničtí intelektuálové. Přestože byla výměna názorů velmi vyostřená, celkové vyznění polemiky bylo důkazem o pohybu na levici směrem k opatrnému odbourávání ještě nedávno zcela nepřekonatelných bariér mezi oběma politickými tábory.

V listopadu 1934 proběhla intenzivní výměna názorů mezi ústředními tiskovými orgány KSČ a české sociální demokracie. V Právu lidu formuloval stanoviska sociálních demokratů především Antonín Hampl, na stránkách Rudého práva hovořil za komunisty Václav Kopecký. Důležité byly především Hamplovy představy o možnostech spolupráce. Vystoupil s tezí o „novém Heinfeldu“, tedy o nutnosti organizačního znovusjednocení levice jako odpovědi na sjednocovací aktivity radikálně pravicových uskupení. Hampl své argumenty opřel také o změnu na mezinárodní scéně. Tvrdil, že komunistická strana, která fungovala jako pomyslná pátá kolona Sovětského svazu v Československu, ztrácí po navázání přátelských vztahů mezi oběma zeměmi smysl své existence.[75] Předložil komunistům tři požadavky, jejichž splněním podmiňoval možnost spolupráce obou stran. Komunisté měli uznat československou státnost a demokratické zřízení a odpovědět kladně na otázku ohledně svého vstupu do případné levicové vládní koalice.[76] Hamplovo prohlášení stanovilo na dlouhé měsíce poměr sociálních demokratů k možnostem společného postupu s komunisty. Nikoho nejspíše nepřekvapilo, že reakce Václava Kopeckého na Hamplovy výzvy byly negativní. Za platformu pro sjednocení levice považoval revoluční stranu, nikoliv sociální demokracii či případnou socialistickou vládní koalici. Tři Hamplovy podmínky neviděl jako důležité.[77] Dle

Bolševismus6_tisk.indd 33 4.1.2012 0:06:34

Kopeckého nebyla akceptace buržoazní demokracie či československé státnosti zásadní pro úspěšné vedení třídního boje, jelikož příklad SSSR ukázal, že kýžené sociální emancipace lze dosáhnout pouze zcela odlišnými cestami.[78]

Polemika mezi Hamplem a Kopeckým ukázala, že obě stranická vedení ze svých stanovisek nebyla ochotna ustoupit ani o píď. Hampl i Kopecký kladli nesplnitelné požadavky: faktickou likvidaci komunistické strany jako politického subjektu na straně jedné a přechod sociální demokracie na revoluční pozice definované platnými směrnicemi Kominterny na straně druhé. Nadále bylo zjevné, že oficiální stranické tiskové orgány nebudou zrovna ideálním místem pro navazování užších kontaktů mezi komunisty a socialisty. Slovní přestřelky v Právu lidu a Rudém právu se nesly ve znamení sobě podobných komunistických nabídek ke společnému postupu a následných sociálně demokratických odmítnutí. Komunisté kritizovali sociálně demokratické vůdce a operovali s koncepty jednotné fronty a socialistického souručenství. Právo lidu psalo o komunistické falešnosti a prohnanosti a vyzdvihovalo zásluhy sociální demokracie o dělnickou třídu a republiku, dosažené houževnatou prací ve vládní koalici. V počínajícím období předvolebního boje v první polovině roku 1935 se obě strany čím dál více profilovaly jako konkurenti v boji o dělnické hlasy. Nehledě na to, že sociální demokraté i komunisté byli stále smluvně vázáni – KSČ v Kominterně čekající na novou politickou doktrínu a sociální demokracie ve stávající vládní koalici.

Jestliže diskuse o jednotné frontě na oficiální úrovni záhy ztroskotala na nepřekonatelných programových rozdílech, jistým kruhům nedala idea socialistického bloku spát. Nejvíce se této otázce věnovali sociálně demokratičtí intelektuálové sdružení kolem Dělnické akademie a teoretických revuí Dělnická osvěta a Nová svoboda.[79] Ve stejné době, kdy v Právu lidu a Rudém právu probíhala výměna názorů mezi Hamplem a Kopeckým, rozběhly se na stránkách komunistické Tvorby a obou zmiňovaných sociálnědemokratických časopisů rozsáhlé diskuse o jednotné frontě.

Zvláštní význam přikládám zejména diskusi socialistického teoretika Evžena Šterna s redakcí Tvorby. Podnětem k ní byl Šternův článek v Přítomnosti popisující jeho zážitky z pobytu v Sovětském svazu, v němž se vyslovil pro možnost přechodné socialistické diktatury zřízené v zájmu zajištění modernizace zaostalé země.[80] Redakce Tvorby spatřovala v takových postojích příklon ke stanovisku komunistů a vyzvala Šterna k posílení řad přátel Sovětského svazu.[81] Štern ve svých úvahách o sovětském zřízení ocenil korektní tón, kterým Tvorba vedla diskusi[82] a zformuloval

Bolševismus6_tisk.indd 34 4.1.2012 0:06:34

své stanovisko k možné spolupráci komunistů a sociálních demokratů: „…dovolte, abych šel vedle Vás, což, jsme-li na obou stranách vědomi společných cílů, neznamená proti Vám“.[83] Tvorba obrátila pozornost k tématu jednotné fronty a chtěla vědět, zda je podobného přístupu schopen také v záležitosti společného postupu socialistů s komunisty v konfliktu s domácí pravicí. Komunistický časopis vyslovil ochotu působit proti apriorní nesnášenlivosti vůči sociálním demokratům v řadách komunistů, pokud lidé typu Evžena Šterna projeví podobné úsilí mezi sociálními demokraty.[84] Štern se v reakci na výzvu komunistického časopisu vyslovil spíše pro „účelnou dělbu práce, než pro jednotný postup ve všech akcích…“, což definoval jako „rozumný modus vivendi“.[85] Zdůraznil, že jednotný postup levice musí být připravován postupně, stejně jako bylo připravováno zapojení Sovětského svazu do evropské politiky. Vývoj vzájemných vztahů měl začít u paktu o neútočení a končit u spojeneckých smluv. Štern argumentoval rovněž účastí sociální demokracie ve vládě, kterou jeho strana pojímá zodpovědně, a proto se nemůže v současné době zapojit do jednotné fronty, kde by byla navíc velmi znevýhodněna proti komunistům. Ti jako opoziční strana mohou vystupovat mnohem volněji a sociální demokracie by tak v jednotné frontě hrála druhé housle. Jednotný postup v budoucnosti však nevylučoval. Strany by se mohly spontánně sejít na myšlence společného cíle a poté bez vzájemného nátlaku pracovat na jeho dosažení. Tvorba ocenila myšlenku modu vivendi, čímž se vyslovila proti úvaze o organizační a ideové jednotě, kterou propagovali někteří sociální demokraté. Problém budování jednotné fronty za současné účasti sociální demokracie ve vládě postavila tak, že existují určité aktivity, které lze i za současných podmínek uskutečňovat společně, např. solidární akce za osvobození Ernsta Thälmanna. Uznala však, že „na trvalo by nebylo možno pro sociální demokracii pravicí objímat agrárníky a levicí komunisty“.[86] Komunisté odmítli pakt o neútočení, jehož prostřednictvím by se údajně vzdali možnosti jakékoliv kritiky sociální demokracie. Podle jejich názoru byl její postup dělnické třídě škodlivý a vedl ji ke stejným koncům, k jakým došla sociální demokracie v Rakousku a Německu. Řešení viděli v socialistickém souručenství čtyř dělnických stran, které by získalo podporu i na venkově a mohlo by se stát základem skutečné vlády dělníků a rolníků.

Diskuse mezi Tvorbou a Evženem Šternem představovala průlom nejen po stránce obsahové, ale i formální. V předcházejících polemikách mezi komunisty a sociálními demokraty se vždy jednalo spíše o dva vedle sebe běžící kritické monology než o konstruktivní dialog. Výše popsaná výměna názorů najednou ukázala, že vzájemný rozhovor byl

Bolševismus6_tisk.indd 35 4.1.2012 0:06:34

možný i na jiné úrovni. Bylo čím dál jasnější, že mezi intelektuály bez faktické politické moci byl možný tvůrčí dialog bez přehnaných předsudků a zbytečných útoků. Naopak straničtí předáci žijící každodenními politickými konflikty přemýšleli jinak a vyřešení zásadních rozporů mezi komunisty a sociálními demokraty pro ně nebylo důležité a nejspíše ani výhodné.

Sociálně demokratické teoretické časopisy se na konci roku 1934 staly tribunou, na níž se představila řada stanovisek k možnostem vytvořit levicový blok. Komentátoři se shodli na vhodnosti mezinárodní situace pro socialistické sjednocování. Spojenectví evropské levice se Sovětským svazem se jim jevilo jako výchozí bod pro užší a vážně míněnou antifašistickou spolupráci mezi sociálními demokraty a komunisty.[87] Nejdůležitější otázkou pro jednotlivé autory bylo, zda je spolupráce stran možná a žádoucí. Objevily se hlasy zcela odmítající spolupráci s KSČ jako nepřijatelné spojenectví se stranou stojící na dávno překonaných pozicích revolučního socialismu a usilující o likvidaci sociální demokracie.[88] Vladimír Görner dokonce označil společný postup s komunisty za politickou sebevraždu sociálních demokratů.[89] Jiní se naopak vyslovovali pro určitou formu spojenectví s KSČ. Václav Patzak vnímal sjednocení levice jako potřebnou protiváhu vznikajícímu pravicovému bloku.[90] Objevil se také názor o nutnosti ústupků na obou stranách a vytvoření atmosféry pro budoucí spolupráci.[91] Jan Štraus nacházel střední cestu mezi rozpolcenou levicí a organizační jednotou ve sjednocení odborů do jednotné organizace za současného setrvání sociálních demokratů ve vládní koalici. Viděl v úsilí sjednocených odborů při prosazování každodenních požadavků dělnictva naději na úspěch, na rozdíl od nereálnosti užší kooperace mezi politickými stranami.[92] Asi nejvýstižněji pak pozici sociální demokracie vystihl Václav Friedrich, když hovořil o státotvorné úloze sociální demokracie, která má v době, kdy pravice pokukuje po fašismu, hájit demokratické výdobytky republiky. Poslání sociální demokracie spatřoval v úsilí o udržení části pravice v demokratickém táboře. Toho by však nikdy nedosáhla, kdyby opustila koalici a začala vytvářet mimovládní platformu s komunistickou stranou.[93] Zazněly však i názory kritizující apriorní odmítání spolupráce s komunisty či bezvýhradné zavržení revoluční politiky na úkor socialistických reforem.[94]

Na úvahy sociálně demokratických teoretiků a politických komentátorů reagoval za KSČ Stanislav Budín, jenž se snažil postupně vyvracet nejdůležitější námitky proti jednotné frontě, které v diskusi zazněly. Kritizoval lpění sociálních demokratů na koaliční politice jako defétistické stanovisko tváří v tvář sílícímu fašismu.[95] Rovněž obvinil sociálně demo-

Bolševismus6_tisk.indd 36 4.1.2012 0:06:34

kratickou stranu, že používá téma jednotné fronty pouze jako nátlakový argument při sporech ve vládní koalici.[96]

Sociálně demokratičtí i komunističtí intelektuálové si velmi dobře uvědomovali těžkosti, které v dané situaci přinášela a mohla přinést současná existence několika konkurenčních levicových stran. Proto byli ochotni ve svých úvahách kriticky přehodnocovat postup vlastních politických táborů a navrhovat jinou orientaci. V situaci panující v Československu na konci roku 1934 zároveň nebyli ochotni slevit ze základních předpokladů stávajícího programu i politické praxe svých stran. Činnost v koalici, z ní vyplývající podíl na moci a přísný legalismus sociální demokracie byly stejnou překážkou k vytvoření jakékoliv formy levicového spojenectví jako komunistický revoluční radikalismus a svázanost stále ještě platnými direktivami Kominterny. Přesto byly diskuse na stránkách Tvorby, Nové svobody a Dělnické osvěty důležitým mezníkem ve vývoji československé meziválečné levice. Po dlouhé době došlo k věcné výměně názorů mezi komunisty a sociálními demokraty. Nelze přehlížet, že na rozdíl od vzájemného nadávání, jež bylo typické pro tiskové přestřelky první poloviny třicátých let, zde byly věcným tónem pojmenovány rozdíly i styčné plochy mezi dvěma největšími politickými subjekty československé levice.

KSČ a jednotná fronta před parlamentními volbami 1935

Velmi brzy se ukázalo, že změny, které v politice KSČ nastaly na podzim 1934, začaly nabývat trvalého charakteru. Předvolební období však nebylo ideální pro rozvíjení úvah o překonání rozkolu československé levice. Vedle proklamací o ochotě společného postupu se socialisty musela KSČ hledět také na vlastní volební úspěch, což nutně vedlo ke konfrontaci s jejími největšími konkurenty. Všeobecně se předpokládal spíše velký volební propadák komunistů oslabených především pěti lety vlastní krajně negativistické politiky. Ve snaze uhájit své pozice musela KSČ jít do konfliktu se socialistickými stranami. A naopak, socialistické strany se snažily získat na svou stranu početnou voličskou základnu KSČ. Pozorovaly u komunistů nevyjasněnost politické strategie a počítaly s tím, že komunistická strana se svou politikou v předcházejících letech totálně zdiskreditovala.

Politická komise EKI vypracovala 23. března 1935 dokument K dalším úkolům taktiky jednotné fronty v Československu.[97] Tato instrukce stanovila, jaká témata má strana akcentovat v kampani za jednotnou

Bolševismus6_tisk.indd 37 4.1.2012 0:06:34

frontu a jak má v praxi postupovat. Výchozími tezemi byl boj proti fašizaci, ofenzivě kapitálu a národnostnímu útlaku za současného usilování o ochranu stávajících demokratických práv. Úkolem komunistů bylo propagovat jednotnou frontu proletariátu. Materiál ji definoval jako opak politiky sociální demokracie, již charakterizovalo oslabování bojové síly pracující třídy prostřednictvím odbourávání jejich demokratických práv. Dokument věnoval velký prostor instrukcím jak postupovat v otázkách národnostní politiky. Komunistická strana měla nebezpečí hrozící českému národu prezentovat jako výsledek politiky sociální demokracie, přičemž program KSČ měl vyznít jako návod k dosažení rovnoprávného postavení národů Československa dle vzoru Sovětského svazu. Úkolem KSČ bylo vysvětlit menšinovým národům Československa, že jejich připojení k Německu, Polsku či Maďarsku neznamená národní osvobození, ale porobení fašistickou diktaturou. Pouze v případě Slováků zůstávala v platnosti politika národního sebeurčení až do odtržení. Slováci se měli sami rozhodnout o svém dalším setrvání v rámci Československa. Materiál je charakteristickým produktem komunistické programatiky z období těsně před VII. kongresem Kominterny. Přetrvává v něm řada přístupů typických pro předchozí období a zároveň v něm lze vysledovat zmírnění argumentace v národnostní otázce, opuštění teorie sociálfašismu a rezignaci na vyloženě protistátní projevy.

Na činnosti KSČ bylo znát, že se politika vrcholící na jaře a v létě 1934 pomalu stávala minulostí. Příkladem může být veřejná schůze v Lucerně, která se konala 27. února 1935 za účasti 3 200 osob a na níž vystoupili Jan Šverma a Bohumír Šmeral. V jejich proslovech zazněly důležité výroky o vztahu komunistů k československému státu a národnostní otázce. Jan Šverma prohlásil: „...my čeští komunisté milujeme tuto zemi, ze které jsme vyšli, milujeme český pracující lid a dokazujeme to tím, že bojujeme na život a na smrt s vykořisťovateli. Bojujeme za blaho a štěstí českého lidu.“[98] Hovořil o českém národu, českém lidu a prohlašoval se za českého komunistu. To nejsou slova, která by se dala očekávat od vrcholného představitele mnohonárodnostní KSČ, strany vyznávající zásady tzv. proletářského internacionalismu. K národnostní otázce se vyjádřil také Šmeral, když se vyslovoval pro právo národů na sebeurčení a zároveň dodal, že to automaticky neznamená rozpad mnohonárodnostního státu.[99]

Podobně formulované projevy se objevily také na stránkách komunistického tisku. Za nejdůležitější z nich lze považovat článek Stanislava Budína k 85. narozeninám prezidenta Masaryka. Vysvětloval v něm stanovisko komunistů k Masarykovi a došel ke zcela odlišným závě-

Bolševismus6_tisk.indd 38 4.1.2012 0:06:34

rům než jeho straničtí kolegové na jaře 1934. Postoj komunistů k osobě prezidenta republiky označil za kritický, ale ne bez úcty a uznání jeho předválečné činnosti na poli boje proti antisemitismu a dalším zpátečnickým idejím zakořeněným v české společnosti. Komunisté podle Budína přistupují k Masarykovi kriticky z pozic revolučního marxismu, avšak nijak nehodlají očerňovat jeho osobu.[100] Forma i obsah tohoto komentáře napovídaly, že politická doktrína komunistického hnutí začala procházet pozoruhodnou proměnou.

Jedním ze způsobů propagace myšlenky jednotné fronty byly také oficiální dopisy vedení KSČ adresované řídícím orgánům socialistických stran s nabídkou společného postupu. Například 11. dubna 1935 oslovil Ústřední výbor KSČ vedení významných levicových politických subjektů nabídkou na uspořádání společných manifestací 1. května 1935.[101] Jednotné prvomájové průvody měly demonstrovat sílu sjednoceného dělnictva v odporu proti fašismu. Společné vystoupení by také „zapůsobilo na kolísající maloměšťáctvo, jež fašismus chce strhnouti na svou stranu".[102] Jako základ prvomájového vystoupení komunisté navrhovali hesla s hospodářskými požadavky jako čtyřicetihodinový pracovní týden nebo všeobecné zvýšení mezd, z politických témat komunisté akcentovali požadavek rozpuštění fašistických stran a organizací či odmítnutí válečného zbrojení a zavádění předvojenské výchovy mládeže. Svůj návrh odůvodňovali voláním dělnictva po společném postupu. Všechny oslovené strany tuto nabídku odmítly. Přesto se 1. května v Praze i v jiných městech komunistických demonstrací účastnili řadoví členové sociálně demokratické a národně socialistické strany.[103]

Níže postavení funkcionáři KSČ se v těchto změnách orientovali obtížně. Formující se nová politická linie KSČ byla mnohdy v příkrém rozporu s doktrínami, na něž byli po řadu let zvyklí. Loučení s teorií sociálfašismu a ostatními atributy komunistické politiky let 1928 až 1934 nebylo vůbec jednoduché.[104] Situaci neulehčovala ani existence ilegálního Rudého práva určeného právě nižším stranickým kádrům. List po celou dobu své existence, tedy do června 1935, setrvával na starých stanoviscích. A to ve všech otázkách, které byly předmětem diskusí mezi komunisty a socialisty. Například Urxův článek z prvního lednového čísla nesl titul O sociálfašismu, soc. souručenství a revoluci a hovořil o socialistických stranách zcela ve shodě s teorií sociálfašismu a příbuznými ideologickými schématy.[105] Také do březnového čísla napsal Urx příspěvek o probíhající fašizaci podporované sociálfašistickými vůdci a o nebezpečí otevřené fašistické diktatury, na jejímž pokraji republika stojí.[106] Témata, u nichž se oficiální stranický tisk alespoň snažil otupit ostří argumentace nutně

Bolševismus6_tisk.indd 39 4.1.2012 0:06:34

vedené podle stále ještě platné stranické linie, byla v ilegálním tisku zcela otevřeně interpretována v duchu politiky, kterou se vedení snažilo opatrně prezentovat jako překonanou. Lze jen spekulovat, proč nejvyšší stranické orgány neukončily činnost když ne ilegálního aparátu, na jehož existenci trvala Kominterna, tak alespoň jeho tiskového orgánu, který musel mezi řadové straníky vnášet nejasnosti ohledně pojetí zásadních otázek stranické politiky.[107]

Konfrontační rétorika se hodila do předvolebního období. Komunistická strana svůj volební program formulovala v brožuře, jejíž název očividně odkazoval na půl roku starý akční plán socialistů. Publikace Co chtějí komunisté přinesla velmi schematickou interpretaci politické reality tehdejšího Československa. Východiskem volebního programu KSČ byly staré známé teze o fašizaci buržoazně demokratického režimu, národnostním útlaku menšin a škodlivosti politiky vládních socialistů. Komunisté charakterizovali stávající politické zřízení jako předstupeň fašismu. Potvrzením tohoto stavu mělo být postupné oklešťování demokratických práv za asistence „reformistických" stran, díky jejichž angažmá může pokračovat vládní politika národnostního útlaku. Reformní socialisté zde figurovali jako „záhubci, hrobaři dělnických práv, oklešťovatelé občanských svobod, pomocníci nejhorší politické reakce, legalisátoři fašismu".[108] Argument, že komunisté mohou vliv dělnictva ve vládě posílit sněmovním hlasováním ve prospěch návrhů socialistických stran a také případným vstupem do vlády, považovali autoři programového spisu za zcela falešný. Jedinou správnou cestou měl být program revolučního komunismu, k jehož naplnění dojde cestou jednotné fronty.

KSČ veřejně vystupovala velmi sebejistě, jako každá politická strana soupeřící o hlasy voličů. V jejím vedení však velké iluze o možném volebním úspěchu nepanovaly. Policejní relace o situaci v KSČ v předvolebním období z 11. května 1935 zaznamenala, že „vedení komunistické strany očekává výsledek voleb s úzkostí, a jak bylo zjištěno, počítají vedoucí funkcionáři určitě se značnými ztrátami a to obzvláště v krajích severočeských."[109] V příhraničních regionech severních Čech komunistické členstvo hromadně opouštělo KSČ ve prospěch organizací Henleinovy strany. Objevila se také informace, že např. v pražském kraji nejsou řadoví členové KSČ spokojeni s navrhovanými kandidáty. Podle policejního materiálu vedly předvolební nesnáze k dalšímu prohloubení frakčních bojů v komunistické straně.

Bolševismus6_tisk.indd 40 4.1.2012 0:06:34